

نقد و بررسی کتاب

مهوش شاهرخ حریری

Wheeler M. Thackston

A Millennium of Classical Persian Poetry: «هزار سال شعر کلاسیک فارسی»:

A Guide to the Reading & Understanding of Persian Poetry from the Tenth to the Twentieth راهنمایی برای خواندن و دریافتن

century, Iranbooks, Bethesda, Md.: Iranbooks, شعر فارسی از قرن دهم تا قرن بیستم

1994. xxvi+186 pages

تألیف: ویلرم. تکستون

کتاب «هزار سال شعر کلاسیک فارسی» شامل فهرست مطالب، مقدمه، بخش اصلی و پیوست است که پیوست کتاب هم خود شامل بخش تقطیع شعر، واژه نامه و کتابشناسی است.

کتاب با این مقدمه زیبا آغاز می‌شود: «هزار سال سنت شعر کلاسیک فارسی به‌طور مستمر و بدون وقفه شکوفا بوده است. شعر فارسی از مراکز تجدد آسیای مرکزی، بخارا و سمرقند شروع شده و قرن‌ها در آسیای مرکزی، ایران، آذربایجان، عراق، اناطولی و تمام قسمت شمالی شبه قاره هند به عنوان فرهنگ برتر باقی مانده است. پادشاه و درویش، مذهبی و غیر مذهبی به‌زبان فارسی شعر گفته‌اند. شعر فارسی با طلا نوشته شده، دهان شعرا با جواهر پر شده و ملاک پیشرفت اقوام بی تمدن به سوی تمدن، نقل قول از شعر فارسی بوده است...» الحق که در این قسمت کوتاه آقای تکستون به

موجزترین و رساترین وجهی حق مطلب را در باره شعر فارسی ادا کرده است. پس از این شروع زیبا و به‌جا، نویسنده به بحث دربارهٔ صنعت شعر و حرفه‌ای بودن شعرا در دورانهای قدیم می‌پردازد و نقل قولی از نظامی عروضی در باره شعر و شاعری. و سپس بحث کوتاهی دارد دربارهٔ خصوصیات شعر فارسی از جمله کاربرد فراوان صنایع بدیعی نظیر استعاره و تشبیه. آقای تکستون سپس اشاره می‌کند که یکی از مشکلات نوآموزان شعر فارسی، نفوذ شدید تصوف در آن است زیرا که از همان ابتدا صوفیان دریافتند که شعر برای بیان «ناگفتنیها» وسیلهٔ مناسبتری از نثر است. به دنبال این دریافت شعرا سعی کردند که برای فراتر رفتن از معانی واژه‌های شعری که تا آن زمان گرد آمده بود، بر همهٔ آنها جامهٔ دیگری از تصوف نیز بپوشانند. بر شراب که نوشابه‌ای الکلی بود جامهٔ «شراب وحدت» پوشاندند و گفتند که با نوشیدن آن صوفی «مست ازلی» خواهد شد. «ساقی» که تا پیش از نفوذ تصوف در شعر، جوان زیبایی بود برای سرخوش کردن آدمی، «شاهد» نام گرفت که نماد زیبایی کامل است. در نتیجه پس از به‌وجود آمدن شعر صوفیانه هاله‌ای از معانی مرتبط بین عشق و تصوف واژه‌های شعری را در خود پوشاند. به‌نحوی که این دو رود به هم پیوست و سرانجام یکی شد. مؤلف ادامه می‌دهد که بعضی از شعرا بی‌هیچ شکی صریحاً شعر صوفیانه گفته‌اند. مشکل تشخیص اشعار غیر صوفیانه است. برای مثال پرسش این مطلب که آیا اشعار حافظ اشعار صوفیانه است یا نه، بیپوده است. حقیقت این است که در قرن چهاردهم میلادی ممکن نبود با واژه‌های شعری در دسترس، غزلی گفت که بازتاب صوفیانه نداشته باشد. وقتی که حافظ از «ترک شیرازی» سخن می‌گوید نابجاست پرسیده شود که این ترک زن است یا مرد، ترک واقعی است یا ترکی از شیراز. «ترک» معشوق است، هر معشوقی، همهٔ معشوقها. زیرا مطابق تعریف در غزلها، معشوق بیرحم است و ترک نیز هم. در نتیجه معشوق نیز باید ترک باشد.

پس از این، آقای تکستون به‌طور نسبتاً مفصّلی در بارهٔ عروض و قافیه و به خصوص محور عروضی شعر فارسی گفتگو می‌کند. در آخر مقدمه، وی به دو خصوصیت شعر فارسی اشاره می‌کند: اول - محافظه کاری شعر فارسی نه تنها در حفظ سنتهای ادبی بلکه از نظر زبانشناسی هم. و در توضیح این مطلب می‌نویسد به‌غیر از یک استثنا (استعمال «را») زبان شعر فارسی از هزار سال قبل تا به امروز تفاوت عمده‌ای نکرده است به طوری که ایرانیان تحصیلکرده همه قادر به خواندن و فهمیدن آن هستند. در حالی که در زبان انگلیسی شعری که مثلاً همزمان رودکی به زبان انگلیسی شعر گفته‌اند، امروزه

شعرشان برای خوانندگان انگلیسی زبان به همان اندازه ناآشناست که اشعار آلمانی یا هندی؛ دوم - عدم نقطه گذاری در شعر فارسی است به طور اخص و در نثر به طور اعم. و بالاخره در پایان مقدمه می‌نویسد که این کتاب مقدمه‌ای است بر شعر فارسی برای نوآموزان و می‌افزاید که این کتاب جنگ یا گزیده اشعار نیست گرچه امیدوار است که حاوی هر دو منظور باشد.

بخش اصلی کتاب از «رودکی» شروع می‌شود و به «بهار» پایان می‌یابد. و برای هر شاعری زندگینامه‌ای کوتاه و چند نمونه از اشعار آن شاعر که معمولاً از معروفترین شعرهای اوست ارائه داده می‌شود.

و بالاخره کتاب حاوی واژه‌نامه‌ای است که می‌توان آن را بهترین و مفیدترین قسمت کتاب دانست زیرا همان طور که آقای تکستون هم در مقدمه اشاره می‌کند (ص بیست و شش) واژه‌های به کار رفته در شعر فارسی نسبتاً محدود است و واژه‌نامه‌ای که مؤلف فراهم آورده است می‌تواند شامل تمام واژه‌های مشکل شعر فارسی باشد.

کتاب «هزار سال شعر کلاسیک فارسی» با همه کوشش آقای تکستون که خورشید ستایش و سپاس است زیرا که ایشان در «ینگه دنیا» می‌کوشد تا زبان و شعر فارسی را به انگلیسی زبانان بشناساند، از خرده‌گیریهای وسواسی برکنار نیست. به طور کلی کتاب از نظم و ترتیبی منطقی و ادبی برخوردار نیست. یکی از مهمترین طبقه‌بندیها در شعر فارسی، طبقه‌بندی بر حسب سبکهای معروف خراسانی، عراقی، هندی و غیره است. بحث مختصری درباره خصوصیات مشترک این سبکها و تفاوتهای اساسی آنها با یکدیگر از مسائلی است که می‌باید به نوآموزان آموخت و یا حداقل به آن اشاره کرد. آقای تکستون فقط در «فهرست مطالب» کتاب، طبقه‌بندی‌ای تاریخی ارائه داده است: شاعران دوره سامانی و غزنوی، شاعران دوره سلجوقی تا حمله مغول، شاعران تعلیمی و صوفی، شاعران دوره مغول (Mongol) و تیموری، شعرای دوره صفوی و مغول (Mughal) ^۲ (که منظور از مغول دوم، پادشاهان مغول هندوستان است که نام آنها را برای تفکیک از مغولان ایرانی در انگلیسی Mughal می‌نویسند در مقابل Mongol، و این تفاوت اگر در کتاب توضیح داده می‌شد برای نوآموزان بیفایده نبود). شاعران دوره افشاریه، قاجاریه، پهلوی در ایران و دوره مغولی متأخر در هندوستان. همچنان که اشاره شد طبقه‌بندی مؤلف از شعرا آن هم فقط در «فهرست مطالب» کتاب بر حسب دورانهای تاریخی بدون ذکر سبکی که آنها در آن شعر سروده‌اند چندان رهنما و رهگشا نیست. مطلب دیگر این که در این کتاب اشعار به زبان انگلیسی ترجمه نشده است،

به طوری که حتی با وجود واژه نامهٔ نسبتاً کامل کتاب هم دانشجو نمی‌تواند برای مثال این غزل حافظ: «سالها دل طلب جام از ما می‌کرد / آنچه خود داشت ز بیگانه تمنّا می‌کرد» (ص ۶۷) را بدون کمک راهنما و معلم دریابد. برای نوآموز، این کتاب وقتی کامل و مفید است که آقای تکستون خود همراه با آن حضور داشته باشد. درحقیقت با این کتاب معلّم به خانه‌ها فرستاده نشده است (اشاره به قول دکتر استعلامی که در سخنرانی^۲ مربوط به انتشار و تصحیح مثنوی مولوی اظهار داشت که من با این کارم معلّم را به خانه‌ها فرستاده‌ام) بلکه این کتابی است که شاگردان بیشتری را به کلاسهای آقای تکستون روانه خواهد کرد.

انستیتی خاورمیانه، واشینگتن دی. سی.

یادداشتها:

۱ - در مورد کاربرد «را» آقای تکستون رجوع می‌دهد به کتاب «مقدمه‌ای بر فارسی» (An introduction to Persian) تألیف خودشان ص ۱۱۷.

۲ - امپراطوری مغول (Mughal or Mogul Empire) در قرنهای ۱۵ و ۱۶ میلادی بر قسمت وسیعی از هندوستان حکمفرمایی داشت. بابر - شاهزادهٔ افغانی - در سال ۱۵۲۶ این امپراطوری را پایه‌گذاری کرد و بعد از او فرزندانش اکبر شاه، شاه جهان (کسی که تاج محل به امر او ساخته شد) و اورنگ زیب سالها بر هندوستان حکم راندند. حکومت آنها نمونه‌ای شد از شکوه و جلال برای منطقهٔ آسیا و مظهری از صلح، نظم و پایداری. مغولان فرهنگی به وجود آوردند که آمیخته‌ای بود از فرهنگ خاورمیانه همراه با عوامل هندی. زبان آنها فارسی و دین آنان اسلام بود.

بعد از مرگ اورنگ زیب حکومت آنها از هم پاشیده شد. با این همه، تا استعمار هندوستان به دست انگلیسی‌ها (قرن هیجدهم) بر قسمت کوچکی از دهلی حکمرانی داشتند.

۳ - این سخنرانی تحت عنوان «برخورد مولانا با شمس» در تاریخ ۱۸ مه ۱۹۹۲ در دانشگاه تاونسون (Towson) در ایالت مری‌لند انجام شد.

تورج دریائی

Gean Kekkens
Zoroastre et L'Avesta Ancien
Quatre Lecons au College de France
Peeters Louvain, Paris (1991)
70 pp.

«زرتشت و اوستای باستانی»

تألیف جین کلنز

بیش از دو قرن از مطالعهٔ گاهان (گات‌های) زرتشت در غرب می‌گذرد. اما مطالعات قابل توجه در این زمینه متعلق به پنجاه سال اخیر است. یکی از این تحقیقات برجسته از